

BART CLAES^a
THOMAS MAESELE^b
NICOLE VETTENBURG^c
LEO VAN GARSSE^d

Humane detentie en sociale rechten

Een thematische verkenning binnen en overheen de muren



Panopticon, 37 (2), 122-132
© 2016 Maklu | ISSN 0771-1409 | Maart 2016

- a Postdoctoraal onderzoeker, School of Law, University of Sheffield (Corresp.: bart.claes@sheffield.ac.uk).
- b Stafmedewerker, OCMW Gent.
- c Prof. em., vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, UGent.
- d Doctor in de pedagogische wetenschappen, UGent.

INLEIDING

Wanneer over de sociale rechten van gedetineerden wordt gesproken, gebeurt dit vaak in ongenueanceerde termen. Het heet dan dat tijdens de detentie alle sociale rechten van gedetineerden worden opgeschort en tijdelijk overgedragen aan de Federale Overheidsdienst Justitie. Eenmaal in vrijheid krijgen gedetineerden in principe onverkort hun sociale rechten terug en kunnen zij opnieuw als volwaardig burger terugvallen op het regulier circuit van maatschappelijke instituties. De realiteit blijkt evenwel aanzienlijk gecompliceerder en ambivalenter (VAN LIMBERGHE & VAN DER PLANCKE, 2008).

Sinds de eerste legislatuur van Stefaan DE CLERCK als justitieminister geldt nog steeds, wat de relatie tussen gevangenis en samenleving betreft, diens oriëntatienota 'Strafbeleid en gevangenisbeleid' van 1996 als het referentiepunt. In deze nota wordt ervoor gepleit de organisatie en de vormgeving aan detentie veel breder te zien dan een geïsoleerd proces dat zich binnen de gevangensmuren afspeelt. De achterliggende visie van deze nota ligt bij het streven naar rechtvaardigheid in het penaal beleid en bij een verhaal van rechten en plichten van de gedetineerde en de samenleving. Anders gesteld, in de kijk naar detentie wordt de nadruk gelegd op de collectieve verantwoordelijkheid van alle geledingen in de samenleving.

Ook in de voorontwerpen van de beginselenwet voor het gevangeniswezen (de aanzet tot ondermeer de Basiswet gevangeniswezen en interne rechtspositie van de gedetineerden) wijst professor Lieven DUPONT met anderen op het belang om tegemoet te komen aan de fundamentele sociale rechten van gedetineerden (DUPONT, 1998). Het uitgangspunt komt zo te liggen bij de gedetineerde als volwaardig burger aan wie, krachtens het legaliteitsbeginsel, enkel het recht te gaan of staan waar men wil tijdelijk wordt ontzegd. De concretisering van dit uitgangspunt in de latere regelgeving blijkt verre van evident. Dit valt waar te nemen op niveau van de federale overheid (wetgeving interne en externe rechtspositie gedetineerden), de Vlaamse overheid (decreet en strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden) en de samenwerkingsakkoorden tussen Staat en Gemeenschap.

Tegelijkertijd zien we sinds het najaar 2014 herhaaldelijk ook andere voorstellen opduiken waarbij wordt afstand genomen van dit principe, zoals bijvoorbeeld bij de verdere beperking van de gangbare uitkeringen voor gedetineerden. Zo maakte minister van So-

ciale Zaken op 1 juli 2015 een einde aan de ziekte-uitkering voor gedetineerden. Wie in de gevangenis belandt, ontvangt geen volwaardig loon meer, geen werkloosheidsuitkering of leefloon. Dat geldt nu ook voor de ziekte-uitkeringen waarmee ongeveer 1.600 gedetineerden deze bron van inkomsten verliezen. De achterliggende redenering is dat gedetineerden reeds op kosten van de maatschappij in de gevangenis verblijven en daar van voldoende gezondheidszorg verzekerd zijn. De vraag is of dergelijke assumptie klopt. Feit is dat gedetineerden momenteel van talloze gangbare sociale vangnetten zijn uitgesloten: ze krijgen geen leefloon meer, ze bouwen geen pensioenrechten op en ook de achtergebleven partner ontvangt vaak geen kindergeld meer. Tegelijkertijd verrichten sommige gedetineerden gevangenisarbeid zonder een volwaardig sociaal statuut.

Kortom, meer dan stof genoeg om dieper in te gaan op de realisatie van de sociale rechten van gedetineerden. Daarnaast hebben vooral beleidsmakers, politici en academici zich in de een of andere richting uitgesproken en blijft de stem van de praktijkwerker die zich in en rond de gevangensmuren beweegt in dit debat afwezig. Vanuit de deelredactie Maatschappelijke Dienstverlening lijkt een rondetafelgesprek over deze prangende thematiek dan ook een uitstekend forum om ook hun reflecties mee te nemen in het maaatschappelijk debat. In het rondetafelgesprek op 11 december 2015 te Gent focusten we op drie subthema's ten aanzien van sociale rechten van gedetineerden: arbeid (en inkomen), gezondheid en huisvesting. Steeds hadden we oog voor de wijze waarop de rechten op deze thema's binnen én overheen de gevangensmuren worden gerealiseerd. We nodigden praktijkwerkers vanuit verschillende diensten uit die elk vanuit hun eigen expertise en blik werden uitgedaagd te reflecteren over deze drie thematieken. Onderstaande personen namen deel aan het rondetafelgesprek:

- Dirk BAMELIS, teambegeleider Justitieel Welzijnswerk CAW Oost-Vlaanderen
- Paul DAUWE, directeur gevangenis Hasselt
- Hilde DESLYPERE, parketmagistraat parket Brugge
- Kathleen HERTLEER, stafmedewerker OCMW Gent
- Marieke REMANS, psycholoog, Psycho-Sociale Dienst gevangenis Brugge
- Ilse SCHELLAERT, justitieassistent, Justitiehuis Brussel
- Filip VAN CANEGEM, therapeut, Centrum Geestelijke Gezondheidszorg Leuven
- Franky VAN BELLEGHEM, detentieconsulent VDAB in de gevangenis Brugge
- Jana VERSTRAETE, doctoranda KU Leuven
- Ati WETZELS, coördinator gevangenisarbeid gevangenis Hasselt – Cellmade

THEMA ARBEID EN INKOMEN

Het eerste subthema focust op arbeid en inkomen uit tewerkstelling binnen de gevangensmuren en in reclasseringsperspectief. Zo kan de vraag opgeworpen worden of er binnen de context van een humane detentie principieel een recht op arbeid moet worden gerealiseerd. Ook kijken we naar de verloning van gevangenisarbeid en wat arbeid betekent naar de voorwaardelijke invrijheidstelling toe. We sluiten dit thema af met reflecties over de rol en keuze van arbeid in relatie met deze invrijheidstelling en andere strafuitvoeringsmodaliteiten.

Franky Van Belleghem: Wanneer gedetineerden geen arbeid verrichten dan hebben ze ook geen inkomen, zo simpel is het eigenlijk. Het is principieel een recht voor gedetineerden om een menswaardig leven te kunnen hebben. In die zin verschilt dat helemaal niet van het leven buiten.

Hilde Deslypere: Het recht op arbeid voor gedetineerden gaat voor mij over veel meer dan op het verwerven van een inkomen. Arbeid structureert je dagelijks leven, en net dat ontbreekt vaak bij gedetineerden. Arbeid in detentie maakt ook dat hun leven in detentie zich meer normaliseert met het leven buiten.

Franky Van Belleghem: Het gaat ook over je tijd zinvol te besteden en bepaalde werkhoudingen aanleren, zoals vroeg opstaan, correct gedrag op de werkvloer. Vaak zijn dat dingen die ze vóór de detentie niet hebben geleerd. Vraag blijft dan of je arbeid naar gedetineerden toe afdwingbaar moet maken. Dit vanuit de veronderstelling dat een gedetineerde via het aanvaarden van arbeid ook een eerste stap zet naar buiten. Daarbij is het de vraag of het gaat om volwaardige arbeid. Voor veel gedetineerden is het gericht op structuur, een zinvolle dagbesteding, of het hebben van een klein inkomen. Dat is nog geen volwaardige arbeid zoals wij de zinvolheid van arbeid benoemen in de maatschappij. Voor een gevangenis blijft het moeilijk te concurreren met bedrijven, of zelfs met de beschutte werkplaatsen.

Ati Wetzels: Ik denk ook dat er oog moet zijn voor een gediversifieerd aanbod van arbeid voor gedetineerden. Het aanbod in vele gevangenissen is nog te beperkt en vaak gaat het om eenvoudige werkjes. Bovendien hebben we momenteel meer werkwilligen dan arbeidsplaatsen en dat aantal plaatsen verhogen is in deze economische barre tijden moeilijk. Daarnaast kampen we ook met *infrastructurele* problemen. Zo laten de huidige ateliers het niet toe om alle gedetineerden tewerk te stellen. Tegelijkertijd proberen we met het opzetten van partnerships, zoals met Velo in Leuven Centraal, de combinatie te maken tussen opleiding en tewerkstelling om de arbeid op zich voor gedetineerden zinvol te maken. We trachten ook de competenties van gedetineerden in kaart te brengen om die in het tewerkstellingstraject mee op te nemen.

Dirk Bamelis: Arbeid in detentie moet vooral een zinvolle dagbesteding op maat van de gedetineerde zijn. Er zijn gedetineerden die voorheen ook niet in staat waren om arbeid te verrichten, door bijvoorbeeld ziekte of invaliditeit. Die moet je in de gevangenis niet in een arbeidssetting forceren. Het gaat vooral om de structuur die een dagbesteding geeft.

Marieke Remans: Nog steeds beschikken gedetineerden niet over een volwaardig arbeidscontract en spreken we over bedragen van 150 tot 200 euro als maandloon. Hierdoor zien gedetineerden zich niet als een volwaardige arbeidskracht. Het uurloon van minder dan een euro staat in spanning met de zelfwaardering en het zelfbeeld van gedetineerden. Echter, een verhoging van het uurloon brengt voor mij dan ook met zich mee dat de gedetineerde meer verantwoordelijk wordt gesteld voor de kosten van detentie.

Paul Dauwe: In onze maatschappij staat het arbeidsethos centraal: als je niet werkt tel je niet mee, of je moet rijk genoeg zijn om u daar boven te kunnen stellen. Maar we kunnen vraagtekens plaatsen bij die centrale rol van arbeid in onze maatschappij. Dus dan gaan die vraagtekens toch ook op voor die kleinere maatschappij, de detentiecontext. Arbeid maakte vroeger als verplichting deel uit van het gevangenisregime, denk maar aan de tucht- en werkhuisen en de wijze waarop landloperij bestraft werd. We zijn ervan afgestapt om hen aan te leren hoe productief te zijn.

Ilse Schellaert: Het risico bestaat dat arbeid een vorm van verplichting wordt met het oog op een invrijheidstelling. Niet iedereen is in staat om arbeid te verrichten, en dan gaat het om het hebben van bepaalde vaardigheden. Voor gedetineerden is het vinden van werk buiten, met hun strafblad, bovendien erg moeilijk.

Paul Dauwe: We rekruteren in de gevangenis een deel van de maatschappij dat het heel erg moeilijk heeft om een tewerkstelling te verkrijgen en te behouden. Gedetineerden hebben

niet altijd de vaardigheden om in een arbeidsproces te stappen, wat door de maatschappij zo hoog in het vaandel wordt gehouden.

Marieke Remans: Maar het blijft toch een belangrijke verantwoordelijkheid van de gevangenis. Er zijn nu eenmaal heel wat gedetineerden die feiten hebben gepleegd vanuit financiële overwegingen of verving zelf.

Hilde Deslypere: Wanneer je aan een principieel recht op arbeid voor gedetineerden ook verplichtingen gaat koppelen, dan wordt het een heel ander verhaal. Een gedetineerde dient niet verplicht te worden tot arbeid, er wordt geen dwangarbeid meer opgelegd. De praktijk in onze strafuitvoeringsrechtbank is wel zo dat geen werk of geen nuttige dagbesteding hebben buiten, gelijk staat met niet vrijkomen. Niet elke rechtbank hanteert dit principe zo strikt. Gevangenisarbeid op zich is geen argument dat wel of niet leidt tot invrijheidstelling. Het kan wel een argument zijn indien burgerlijke partijen hiermee vergoed worden. Via gevangenisarbeid kan de gedetineerde ook laten zien dat hij zich aan gezag kan houden. Op sommige afdelingen in gevangenissen, bijvoorbeeld de Drugsvrije Afdeling (DVA), is er wel die verplichting tot arbeid om inhoudelijke redenen. Er zijn gedetineerden die ervoor kiezen om daar te mogen verblijven.

Filip Van Canegem: Mensen in voorwaardelijke invrijheidsstelling kunnen niet kiezen voor elke vorm van arbeid. Bepaalde keuzes gaan elkaar uitsluiten. Als je vrij komt met bv. de verplichting om therapie te volgen dan zijn er bepaalde jobs die je niet kan doen. Internationaal vrachtverkeer kan bijvoorbeeld niet gecombineerd worden met het volgen van therapie. Het beperkt dus je keuzevrijheid. Ik kan daar ook achter staan want een samenleving zegt dat ze de persson naar buiten laten gaan onder bepaalde voorwaarden.

Franky Van Belleghem: Ik begrijp het en ik herken het probleem. Internationaal vrachtverkeer, iemand die in de horeca wil gaan werken maar met een alcoholprobleem of drugprobleem achter de rug. Daar zal de strafuitvoeringsrechtbank, vaak terecht, zeggen 'je zet de kat bij de melk'. Als die man of vrouw zegt 'ik wil die job doen' dan moeten ze de consequenties erbij nemen. In die zin is er wel een vrije keuze maar met consequenties. 80% of meer zelfs van de arbeid op de site van de VDAB gaat via interim. Dat wordt nu vaak gebruikt als proefperiode. Vroeger was dit met een paar losse dagen hier en daar. Terwijl interimarbeid nu meer geëvolueerd is naar een openvolging van contracten. Als je iemand hebt die zegt 'ik kan enkel de maandag en dinsdag werken en voor de rest is het onzeker', dan wordt het moeilijk. Dat heeft te maken met de controleerbaarheid. Deze mensen kunnen geen elektronisch toezicht of beperkte detentie krijgen.

Ilse Schellaert: In beperkte detentie is dat moeilijk maar in elektronisch toezicht is dit mogelijk. Wat ik wel moeilijk vind is dat je werk moet hebben voor dat je andere modaliteiten kan gebruiken. Volgens mij is elektronisch toezicht een perfecte modaliteit om te zeggen 'we geven je 2 à 3 maanden, kan je aantonen dat je echt regelmatig werkt dan is dat ok'. Nu zie ik vaak dat ze in een opleiding stappen van de VDAB maar eens ze buiten komen dan moeten ze betalen voor die opleiding. Dit zou je kunnen opvangen door meer elektronisch toezicht met een vergoeding. Momenteel heb ik bijna geen cliënten meer met een vaste job. Enkel degenen die kunnen terugkeren naar hun vroegere werkgever of echt de knelpuntberoepen. Uitgangsvergunningen geven weinig flexibiliteit. Je kan niet zeggen wanneer je kan beginnen werken want je weet niet wanneer je vrij bent.

Dirk Bamelis: In die zin is het systeem van beperkte detentie misschien nog te veel een randverschijnsel. Dat principe laat wel toe om al te gaan werken.

Ilse Schellaert: Ik geef wel de voorkeur aan elektronisch toezicht omdat beperkte detentie al heel wat groepen uitsluit. Werken in een ploegensysteem kan bijvoorbeeld al niet. Je mag maar 12 uur buiten zijn dus een lang traject naar je werk lukt ook al niet. Beperkte detentie moeten we dus beperkt houden tot zij die geen woonst hebben. Zij hebben ook geen recht op een inkomen.

Dirk Bamelis: Ik heb het over het idee om te overnachten in detentie en voor het werk en alle andere zaken naar buiten te kunnen. In een ideale wereld is dit veel flexibeler dan zoals het nu is. Waarschijnlijk is dit organisatorisch voor een gevangenis niet zo evident maar misschien wel de moeite om daar eens over na te denken.

Jana Verstraete: Als arbeid als voorwaarde wordt gesteld om naar buiten te kunnen dan moet dit ook gefaciliteerd worden. Anders blokkeer je wat van hen wordt verwacht.

Hilde Deslypere: Wij hebben heel goede ervaring met de weg der geleidelijkheid. Eerst beperkte detentie, eventueel voor een korte periode en dan elektronisch toezicht gevolgd door voorwaardelijke invrijheidsstelling. In beperkte detentie kunnen mensen al bewijzen dat ze gestructureerd kunnen leven.

Marieke Remans: Dat geldt voor sommigen maar zeker niet voor de meerderheid.

Hilde Deslypere: Ik heb wel een probleem met mensen die zeggen 'ik ben in elektronisch toezicht en ik zal dan wel werk zoeken'. Ze komen dan met een stapel sollicitatiebrieven af, maar schrijven is gemakkelijk. Ik heb geen enkel bezwaar tegen interim. Je hebt wel wat beperkingen over de aard van de arbeid en de plaats bijvoorbeeld bij regioverbod.

Franky Van Belleghem: Werken op maat is niet evident. Heel wat interimkantoren hebben het heel moeilijk om mensen met een detentieverleden aan te nemen.

Filip Van Canegem: Dat heeft ook te maken met de bereikbaarheid. Soms krijgen mensen zonder werk nu ook elektronisch toezicht. Het probleem is ook dat het interimkantoor verwacht dat mensen langs gaan terwijl de persoon op therapie is of geen uitgangspermissie heeft. De persoon heeft zich vaak al verbrand bij een aantal interimkantoren want 'meneer neemt zijn telefoon niet op'. Het is ook moeilijk om te zeggen: 'ik neem niet op want ik zit in Leuven Centraal'.

Hilde Deslypere: Er zijn wel mogelijkheden hoor. Heel dikwijls worden er via de strafuitvoeringsrechtbank uitgangsvergunningen gegeven opdat ze kunnen gaan werken. Van zodra ze zeggen dat iemand morgen kan beginnen, krijgt hij een uitgangsvergunning.

Paul Dauwe: Dat klopt, de strafuitvoeringsrechtbank wringt zich in bochten om dit toch te doen lukken. De realiteit is echter dat de meeste gedetineerden werkloos buiten gaan. De economische context bepaalt nu bijna hoelang je in de gevangenis zit. Vroeger gebeurde het dat men mij belde om personeel te vinden voor bepaalde jobs. Dat is spijtig genoeg verleden tijd. Nu horen we vaak 'geen werk, niet buiten', 'geen opleiding, niet buiten'.

Franky Van Belleghem: Het is een pervers mechanisme. Het gaat ook heel vaak om economische motieven voor het plegen van een misdrijf. Dit is zo bij iemand die steelt om drugs te betalen. Dus wat zegt men: als er geld gegenereerd wordt uit arbeid dan is de drang om strafbare feiten te plegen kleiner. In die zin is er een quasi automatische verbinding met de economische situatie. Vroeger kreeg ik iedereen aan het werk maar op een bepaald moment was er de crisis met afdankingen, bedrijven die over kop gaan, enz. Ieder bedrijf dat failliet gaat, heeft zijn repercussie op de tewerkstelling naar gedetineerden toe.

THEMA GEZONDHEID

Binnen dit thema kijken we naar de organisatie van de gezondheidszorg binnen de muren én in reclasseringsperspectief. De vraag wordt geopperd of gedetineerden recht hebben op gelijke gezondheidszorgen als niet-gedetineerden, bijvoorbeeld de vrije keuze van een geneesheer. Ook kijken we naar geestelijke gezondheidszorg.

Paul Dauwe: In feite gaat het over de vraag 'als ik niet werk, heb ik dan recht op ziekteuitkering?'. De terugbetaalbaarheid voor medicatie in de gevangenis is groot. Wat terugbetaald wordt door de mutualiteit is gratis, wat niet terugbetaald wordt moet de gedetineerde zelf betalen. Dit is ongeveer het principe. Per mutualiteit kan daar wat verschil op zitten. Bij de ene worden brilglazen na 6 jaar, bij de andere na 8 jaar terugbetaald.

Franky Van Belleghem: Ik heb nu iemand die 40 jaar gewerkt heeft. Hij is gepensioneerd en gaat de volgende 15 jaar in de gevangenis doorbrengen. Het eerste jaar krijgt hij nog pensioen, maar daarna niet meer. Die man heeft wel 40 jaar gewerkt.

Paul Dauwe: Je werkt ook voor alle andere verzekeringen, bijvoorbeeld ook voor de invaliditeitsverzekering als hij ziek zou worden. Dat is een solidariteitsbijdrage. Niet dat ik dat verdedig. Heel ons zekerheidssysteem is gelinkt aan arbeid. Je moet buiten ook gewerkt hebben, anders krijg je die niet. Als je buiten gaat, en dat is al een toegeving, wordt de periode dat je in de gevangenis zat gelijkgesteld aan gewerkte dagen.

Dirk Bamelis: Als er een link is tussen arbeid en invaliditeit/gezondheid, dan heeft iemand die geen arbeid kan verrichten om invaliditeitsredenen buiten de gevangenis recht op een uitkering. Van het moment dat hij binnenkomt, vervalt dit recht op een uitkering behalve als je mensen ten laste hebt. Dat is het perverse. Er zijn gezinnen die kunnen leven van de invaliditeitsuitkering aan de gedetineerde. Als dat wordt weggenomen, dan vervalt het inkomen voor het gezin.

Paul Dauwe: Het is justitie die de psychiater, de geneesheer ter beschikking stelt en voor de rest is het de Vlaamse Gemeenschap die haar diensten ter beschikking stelt. Zij geven invulling aan 'gezondheid' in de gevangenis.

Filip Van Canegem: Ik denk dat de gedetineerde de vrije keuze heeft zowel om een huisarts als een therapeut te nemen. Voor de huisarts is dit op eigen kosten. En dit gebeurt soms, maar uitzonderlijk. Dit geldt ook voor een therapeut. Maar, er zijn weinig therapeuten die naar binnen willen komen en de tarieven liggen tussen 45 en 55 euro per uur. Dat kan dus, maar weinigen kunnen dat betalen en dan val je terug op het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap binnen de gevangenis. Dat is dan de zogenaamde vrije keuze. Het blijft een vrije keuze of ze al dan niet in therapie stappen. Ik hoop dat dat kan blijven. En dan sluit ik mij aan bij wat zojuist gezegd werd over arbeid, dat de strafuitvoeringsrechtbank, soms impliciet/expliciet kijkt naar het hebben van werk om naar buiten te gaan. Ik merk meer en meer dat de strafuitvoeringsrechtbank gedetineerden zelfs naar mij als therapeut stuurt als voorwaarde. Dan is er van vrije keuze nog weinig sprake. Bijkomend, en dat is een pervers gegeven, en ik spreek dan enkel voor Leuven Centraal. Ik heb 14 uur beschikbaar, heb 36 mensen op de wachtlijst en ongeveer 30 in therapie. Ik weet dat voor sommige gedetineerden de aanvraag een formaliteit is. Zij redeneren 'als ik op de PSD kan zeggen dat ik op de wachtlijst sta dan verhoogt dat mijn kansen om buiten te geraken'. Met andere woorden, elke aanvraag op de wachtlijst is geen effectieve vraag maar toch blijft het een lang wachtlijst. Ik kan tegen een persoon die zich inschrijft niet zeggen dat ik momenteel mensen zie die zich drie jaar geleden hebben ingeschreven. Ik vind dat zeer demotiverend en frustrerend.

Een gemiste kans en daar schieten wij als samenleving te kort. Ik heb ook al gedacht om een limiet te zetten op hoelang ik mensen in therapie neem, maar ik kies daar momenteel niet voor. In Leuven Centraal zijn het niet altijd zware feiten maar wel zware problematieken. Vertrouwen opbouwen heeft veel tijd nodig. Ik ben nu zes jaar actief en dat betekent dat ik mensen zes jaar in therapie heb. Daarom niet wekelijks of tweewekelijks. Zij zijn vragende partij om contact te houden, maar dat betekent dat die contacten alleen al een groot deel van mijn uren innemen. Dit ten koste van de mensen die op de wachtlijst staan. Ik geloof ook niet in korte oplossingsgerichte therapie in de context van Leuven Centraal.

Ilse Schellaert: Ook buiten de gevangenis stellen zich dezelfde problemen en zijn de wachtlijsten minstens even lang. Dit is wel wat afhankelijk van regio tot regio. De CGG in onze regio zitten ook aan een wachttijd van één jaar. Als het centrum bovendien niet over een forensisch team beschikt, dan blijft de deur gewoon dicht. Vaak wordt gevraagd dat de justitie-assistent aanwezig is op het intakegesprek. Men vraagt dan naar het vonnis met de voorwaarden om dit vervolgens op hun team te bespreken. Het voordeel voor mensen binnen de gevangenis is dat het aanbod er is, weliswaar beperkt. Buiten is het er soms al helemaal niet, omdat ze gewoon niet binnen geraken.

Hilde Deslypere: De strafuitvoeringsrechtbank zal nooit therapie opleggen als niet blijkt dat het nodig is. De heel moeilijke gevallen, met een complexe problematiek, kunnen vaak nergens terecht. De vraag is dan welk risico je kan nemen als strafuitvoeringsrechtbank.

Marieke Remans: We zien ook vaak de andere beweging. Zij die minder dan drie jaar vast zitten wandelen zo naar buiten, met drie jaar en een dag ben je plots een zware crimineel en is het veel moeilijker. Dikwijls wordt dan controleerbaar vrijwilligerswerk gevraagd. Terwijl de PSD vaak een soepeler plan voorstelt, vraagt de rechtbank naar meer controle.

Filip Van Canegem: De vraag is niet therapie of niet maar wel of het ambulant of residentieel is. Er blijft iets bestaan van 'een lineair verband tussen zware feiten is een zware problematiek'. Dat is echter niet steeds zo. Bij exhibitionisten bijvoorbeeld is dit een licht feit maar is de problematiek vaak veel zwaarder. Deze hebben soms meer therapie nodig dan zware verkrachters.

Dirk Bamelis: Ik vind het niet logisch dat op het moment dat iemand in de gevangenis komt, justitie de gezondheidszorg organiseert. Ik heb zoiets van 'brood koop je bij de bakker'. Laat ons er voor zorgen dat de gezondheidszorg goed georganiseerd wordt in de gevangenis. Niet iedereen zal zijn eigen huisarts kunnen hebben, maar je kan misschien een groepspraktijk van artsen binnen halen die ook naast justitie patiënten ziet. Je kan dit ook ruimer zien, nl. dat gezondheidszorg – net zoals welzijnswerk, arbeid, cultuur, ... – van buiten wordt binnengebracht. Wat dan achteraf de stap naar het leven buiten de gevangenis vergemakkelijkt. Nu neemt, op het moment dat mensen binnen komen, justitie de gezondheidszorg over. Daar zit het structureel serieus fout.

Paul Dauwe: Dat gaat over arbeid, welzijn, enz. Dit zijn materies waarvoor de Vlaamse Gemeenschap bevoegd is. Justitie is een orgaan in de maatschappij dat zegt 'dat en dat mag je niet doen'. Er wordt gereageerd op negatief gedrag. Terwijl als je in de gevangenis de focus legt op een positieve invulling dan organiseert justitie dat ook. Dat wringt. Dat is eigenlijk een taak van de Vlaamse Gemeenschap.

Kathleen Hertleer: De breuklijn tussen binnen en buiten de gevangenis is zeer groot. Bijvoorbeeld als medicatie of een therapie moet doorlopen. Het stopt bij justitie en het gaat over naar de buitenwereld maar er is geen overgang. Mensen komen bij ons aankloppen, zij hebben medicatie gekregen voor een paar dagen, maar slagen er niet in een huisarts of andere

arts te raadplegen. Ze komen zonder medicatie te zitten. Het kan om fysieke of psychische klachten gaan, en dan moeten wij daar een oplossing voor bieden. Wat niet evident is omdat wij een voorschrift van een arts nodig hebben en dat kunnen wij als maatschappelijk assistent niet bieden. Dat is een groot probleem.

Paul Dauwe: Ik heb het daarstraks ook al even aangehaald. Wij vissen in de vijver waar de mensen niet in orde zijn, ook bijvoorbeeld niet met hun mutualiteit.

Marieke Remans: Mutualiteiten willen hen ook vaak niet in orde brengen als ze nog binnen zitten. Zolang ze in de gevangenis zitten, vallen ze onder justitie. Dit is net hetzelfde bij de aanvraag voor een leefloon. Dat is het grote probleem.

Dirk Bamelis: Je moet inderdaad je attest van vrijheidsstelling kunnen voorleggen vooraleer je iets kan doen bewegen. Dit heeft ook te maken met de onzekerheid wanneer iemand vrij komt. Er zitten natuurlijk breuklijnen. Tijdens detentie is er een ander apparaat verantwoordelijk. Mochten bijvoorbeeld de mutualiteiten bevoegd blijven tijdens detentie dan zouden er waarschijnlijk minder problemen zijn.

Jana Verstraete: Ik denk dat er ook wel nog wat zaken zijn die botsen, bv. OCMW bevoegdheid en ergens anders gaan wonen. Voor mensen die nog niet met hun domicilie in orde zijn, betekent dit vaak dat ze nog geen hulp kunnen krijgen. Sommige OCMWs zeggen dan ook 'kom maar terug eenmaal het in orde is' terwijl zij wel duidelijk schuldbemiddeling enzo kunnen gebruiken.

Kathleen Hertleer: OCMW is niet bepaald door domicilie, we werken op basis van verblijf binnen de gemeente. Het gaat ook over grenzen aan hulpverlening. Waar leggen we de grens, tot waar kan er hulpverlening geboden worden en welke grens wordt maatschappelijk geaccepteerd?

THEMA HUISVESTING

Het laatste deel van de stellingen peilt naar het subthema huisvesting. We bevragen hoe het recht op wonen binnen de gevangensmuren gerealiseerd wordt en hoe dat het geval is in de periode na (al dan niet voorwaardelijke) invrijheidstelling. Een veel voorkomend fenomeen is dat gedetineerden tijdens hun detentie hun huisvesting verliezen en na hun detentie een hoger risico lopen om dak-/thuisloos te worden. We stellen de vraag of de overheid ervoor moet zorgen dat de gedetineerde zijn woning niet verliest gedurende zijn detentie. We focussen op hoe er gewerkt wordt naar woonstbehoud en -verwerving, welke modaliteiten de betrokken diensten nastreefden en hoe er een langetermijnperspectief wordt gecreëerd in de huisvesting van ex-gedetineerden. De vraag wordt ook geopperd of gedetineerden gedomicilieerd moeten worden in de gevangenis opdat ze op basis van de domicilie aanspraak kunnen maken op verschillende sociale rechten. Ook kijken we naar hun mogelijkheden om aanspraak te maken op sociale huisvesting.

Ilse Schellaert: Ik denk dat de overheid niet het geld heeft om de huishuur of de lening te betalen voor iemand die in de gevangenis zit. Dat is de realiteit, daar is geen geld voor. Het is wel de taak van de overheid om iets te voorzien voor mensen die geen woonst meer hebben als ze vrijkomen. En nu is de oplossing, wie geen woonst heeft, krijgt beperkte detentie en hopelijk vinden zij werk en kunnen zij sparen. Anders leiden we ze toe naar een onthaaltheuis. In grote steden komen ze dan terecht bij het daklozenpubliek waar deze mensen niet in passen. Het is dus wel een taak van de overheid om een soort doorgangswoning te voorzien, maar dat is iets anders dan 'zijn' woonst te voorzien.

Filip Van Canegem: Het is ook zo dat als een vader wordt opgepakt, wij alles in het werk moeten stellen opdat het gezin in de woning kan blijven. En dat gebeurt nu ook niet.

Marieke Remans: We mogen niet vergeten dat het door zijn eigen toedoen is dat deze persoon in de gevangenis kwam. Zijn woonst verder betalen zou ook geen goed signaal zijn.

Jana Verstraete: Voor een lange periode heeft dit weinig zin. Maar voor kortgestraften kan het behouden van de woning achteraf veel problemen voorkomen en brengt het ook minder maatschappelijke kost met zich mee.

Dirk Bamelis: Ook als je de logica volgt 'zolang je niet veroordeeld bent, ben je onschuldig'. Maar, ze trekken voorlopig gehechten en kortgestraften wel weg uit hun context en zorgen op die manier ervoor dat ze dakloos zijn op het moment dat ze terug in de maatschappij terecht komen. Dat klopt ook niet. Voor mensen in voorlopige hechtenis moet er ernstig worden nagedacht dat er een systeem komt waardoor mensen effectief gedurende een paar maanden hun woonst niet verliezen. Ik wil niet zeggen dat dat allemaal gratis moet zijn en dat ze daar achteraf niets moeten voor terug betalen. Dat is een andere discussie. Maar het zou wel een hoop thuisloosheidsproblemen oplossen die nu onnodig ontstaan.

Kathleen Hertleer: Als gedetineerden vrijkomen en zij hebben geen woonst of adres waar zij zich kunnen domiciliëren dan geeft dit problemen voor hun sociale zekerheid. Dat creëert tal van problemen en geeft voor ex-gedetineerden geen mooie start om terug in de maatschappij te stappen. Dat kan ook maken dat mensen hervallen omdat de problemen zo groot zijn.

Jana Verstraete: Een domicilieadres ook tijdens de detentie, eventueel in de gevangenis, is heel belangrijk voor het behouden van sociale rechten. Maar ook voor het openen van een bankrekening, of voor de identiteitskaart.

Marieke Remans: Bankrekening, identiteitskaart en mutualiteit zijn basiszaken en dat proberen wij in orde te brengen tijdens de detentie.

Paul Dauwe: Het hangt af van gemeentebestuur tot gemeentebestuur of ze bereid zijn het domicilie in de gevangenis te zetten. Ik denk dat die bereidheid wel aan het groeien is. Die mogelijkheid bestaat nu al zeker vijftien jaar en in het begin waren de collega's argwanend. Het geeft ook extra administratieve last voor de gemeente en de gevangenis. Er moet een coördinatie zijn, bijvoorbeeld een medewerker van de gevangenis die alle dossiers opvolgt, die naar de burgerlijke stand gaat, papieren laat tekenen, enz.

Dirk Bamelis: Sinds 30 november is de standaardregeling dat iedereen in detentie een 'referentieadres' bij het OCMW kan krijgen. Dat betekent dat als je een referentieadres hebt, dat je al uw rechten daar kunt aan op hangen. Ik ga ervan uit dat als je nu vrijkomt uit de gevangenis uw domicilie in de gevangenis vervalt.

Kathleen Hertleer: De vraag is of justitie altijd weet of iemand geen adres meer heeft en een voorstel van ambtshalve schrapping heeft. Daar start het. Als het daar niet gedetecteerd wordt, kan een referentieadres ook niet aangevraagd worden. Maar of het een automatische toekenning zal zijn, dat weet ik niet. Een probleem van elektronisch toezicht is dat het adres van waaruit elektronisch toezicht wordt uitgevoerd het verblijfsadres is en er wordt niet op toegezien of iemand daar ook is ingeschreven. Wat tot gevolg heeft dat als iemand ergens enkel verblijft, niet gedomicilieerd is, ondertussen ambtshalve kan afgevoerd worden. Met alle gevolgen van dien.

Jana Verstraete: Als het gaat over het vinden van een woning voor gedetineerden, moeten we ook kijken naar de problematiek van de sociale huisvesting. En dat is verschillend van die van de sociale verhuurkantoren. Bij sociale huisvesting wordt hoofdzakelijk gewerkt op chronologie, met enkele prioriteitsgroepen zoals daklozen of mensen uit onbewoonbaar verklaarde woningen. Bij sociale verhuurkantoren primeert de woonnood. Als ex-gedetineerde heb je automatisch woonnood, maar bij de sociale verhuurkantoren zijn de wachtlijsten langer in verhouding tot het aantal verhuurde woningen.

Dirk Bamelis: Er moet wel nagedacht worden over gedetineerden die al heel lang in detentie zitten en die nergens terecht kunnen. Dat zijn eigenlijk thuislozen. Deze moeten dezelfde rechten krijgen als andere daklozen. Alle groepen van gedetineerden prioriteit geven is wat te ver, denk ik.

Jana Verstraete: Aan de andere kant, mensen die nood hebben aan een adres om te mogen vrijkomen, gaan dan naar opvangcentra omdat ze een adres nodig hebben. Ze hebben geen hulpvraag en houden zo plaatsen bezet.

Paul Dauwe: Je hebt ook nog altijd mensen die de gevangenis uitkomen, ze kijken naar links, ze kijken naar rechts en kiezen dan naar waar ze gaan.

Dirk Bamelis: Er is nu in Antwerpen een interessant project met een brugfiguur. Deze gaat bij wijze van spreken aan de gevangenispoort staan, vangt mensen op en gaat mee naar vanalles en nog wat. Dat is heel interessant voor zij die niet weten waar naartoe.

Ilse Schellaert: Ja maar ook dan vind je vaak geen plaats. Als ik een dakloze ex-gedetineerde heb, dan bel ik elk centrum af maar het is nu winter en er is geen plaats. Ja, dan moet ik zeggen dat ze morgen moeten terugkomen. Dat is verschrikkelijk.

Jana Verstraete: En als je dan een plaats vindt, dan moeten ze vaak naar de andere kant van Vlaanderen en zo zorgen we er ook voor dat mensen onthecht zijn. Bij sommige huisvestingsmaatschappijen als je een woning niet aanvaardt, vlieg je al van de wachtlijst. Je kan je dan wel op tijd inschrijven maar je zakt helemaal weg. Meestal gebeurt er zonder begeleiding of opvolging geen herinschrijving en zakt de persoon ook terug naar onder.

Dirk Bamelis: Er is ook een probleem in de thuislozenzorg. Trajectbegeleiders zeggen dat de enige manier van woonst vaak een opvangcentrum is voor thuislozen. Deze zijn hopeloos gedateerd in hun concept. Het zijn groepswerkingen. Vaak functioneren gedetineerden daar niet in. De thuislozenzorg moet zich hervormen en eigentijdse vormen aannemen: housing first, housing led, enz.

Kathleen Hertleer: Ik stel me de vraag of sociale huisvesting de oplossing is voor een problematiek van thuisloosheid na detentie. Het probleem is dat de verantwoordelijkheid van justitie stopt en de verantwoordelijkheid van de rest dan pas in gang schiet. Maar, de persoon staat buiten en moet nu een woning hebben. Er moet een tussenvorm zijn en daar ligt het hiaat.

Marieke Remans: Beperkte detentie is een tussenoplossing.

Ilse Schellaert: Ja, als je betaald werk hebt. Als je in een opleiding zit dan heb je geen inkomen. Je kan dan niet sparen voor een huurwaarborg. Beperkte detentie is maar goed als je kan sparen om uw woonst nadien te betalen.

Jana Verstraete: Het zou niet mogen dat er een falend woonbeleid is dat mensen vasthoudt...

BESLUIT

Het uitermate boeiende debat wordt hiermee voorlopig afgesloten. Als deelredactie kunnen we ons niet voorstellen dat dit het einde van de gedachtewisseling rond deze thematiek zou kunnen betekenen. De discussie gooide immers licht op een aantal deelaspecten die nog verdere verkenning behoeven. Het uitbouwen van de samenhang tussen de hulp- en dienstverleners aanwezig binnen de gevangensmuren en zij die hiervoor verantwoordelijk zijn in de vrije samenleving blijft een huizengrote uitdaging. Uitspraken over recht op arbeid, inkomen, huisvesting en gezondheid in de context van detentie kunnen geen kwestie van goedkope boutades zijn, zoveel is duidelijk. Hiervoor is de problematiek te complex en te rijk. De deelredactie neemt zich voor de discussie hierover ook in de toekomst te blijven opvolgen en, waar mogelijk, te voeden.

REFERENTIES:

- DUPONT, L. (1998). *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*. Leuven: Universitaire pers Leuven.
- VAN LIMBERGHEN, G. & VAN DER PLANCKE, V. (2008). *Sociale zekerheid van (ex-)gedetineerden en hun verwanten*. Brugge: Die Keure.